

Hlavní principy krasovědy Františka Palackého se zřetelem k nauce svatého Tomáše Aquinského.

DR. JOSEF POSPÍŠIL. (Č. d.)

Poněvadž každá bytost přírodní jest výrazem nějaké idey božské a zároveň také v jestotě božské ma nějakým způsobem účastenství, proto stojí všechny světové bytosti k sobě jistou měrou v poměru vnitřní sourodnosti. Tím nechceme říci, že mají všechny jednu a touže bytnost a náleží proto k společnému nějakému rodu aneb druhu. Ačkoliv v celém všemmíru jest každá bytost tak říkáje světem o sobě, světem opatřeným svou vlastní jestotou, svými vlastními silami, jakož i svými zákony, podle kterých tyto síly přiměřenými činnostmi jeví, přece není mezi těmito různými v sobě zcela samostatnými světy žádných nevyplněných propastí. Světové bytosti jsou jednotným celkem, celkem až do nejmenších podrobností těsně souvislým. V tomto celku jest bytost na bytost odkázána, bytost nižší slouží vyšší, a tato zase navzájem přispívá a spolupůsobí k zachování jejího bytu a k projevu jejích činností. Ačkoliv každá bytost ve své činnosti, pokud se týče, ve svém životě řídí se svým vlastním zákonem, jenž již v její bytnosti a přirozenosti jest zahrnut, přece všechny tyto nesčetné zákony harmonicky se k sobě druží, sebe doplňují a sesilují, a pokud toho třeba, i vážou a tlumí. Zákony nižší a méně všeobecné podřizují se zákonům vyšším a všeobecnějším. Všude září ze života přírodního nejrozumnější účelnost, a touto účelností bleskotá sama rozumnost a moudrost božská.

Ze všech bytostí světových má člověk v Bohu účastenství největší a nejdokonalejší. Člověk jest obrazem Božím, a to nejen dle duchové podstaty své duše, nýbrž i dle svého rozumu a své svobodné vůle. Poněvadž rozum lidský jest účastí rozumu božského, směřuje svou činností k témuž předmětu, který jest také terminem či vymezením rozumu božského, a to jest poznání pravdy. Jako Bůh nazíraje na sebe nazírá v sobě na veškeru pravdu, podobně i rozum lidský poznáváje ve vnějším světě obrazy odvěčných idejí božských, povznáší se z těchto obrazů k poznání pravdy samé, jakýmkoliv způsobem ve světě se jeví. Ačkoliv pro konečnost a obmezenost svého rozumu nikdy bezmezného oboru pravdy nevystihne, přece může do tohoto oboru pořád hlouběji a hlouběji vnikati. Každým novým poznatkem, který si člověk osvojuje, vtiskuje rozumu svému obraz nějaké idey božské, a tím i rozum sám rozumu božskému přizpůsobuje a při-

podobňuje. Každý nový pokrok ve vědě jest jen novou participací vědy božské. Z účastnosti rozumu lidského v rozumu božském dá se jedině vysvětliti ona přirozenosti lidské vrozená touha po pravdě. Co jest vláha pro květinu, co jest teplo a světlo pro živočicha, to jest pravda pro rozumnou duši naši.

A jako má člověk rozumem svým účast v rozumu božském a vědě jeho, tak chová ve vůli své obraz vůle božské. Z toho plyne, že musí člověk vůli svou směřovati k těmž dobru, které je také předmětem vůle božské. Jako Bůh svým rozumem se poznává jakožto bytnou pravdu a ideální vzor vši pravdy, tak vůli svou se miluje jakožto nejvyšší dobro a nevyčerpatelný zdroj všech stvořených a konečných dober. A poněvadž vůle lidská jest jen účastí vůle božské, proto láskou objímá táž dobra, která jsou předmětem a výmezem vůle božské.

Než duše naše má nejen život číře duchový, nýbrž jsouc s tělem v jednotnou podstatu spojena, jest ve všech svých činnostech podmíněna tělem a činnostmi jeho. To platí nejen o činnostech, které se jeví tělesnými ústrojími, jako jsou činnosti vegetativní a animalní, nýbrž i o duchových činnostech rozumu a vůle!¹⁾

Vnitřní poměr mezi duší naší a Bohem na jedné a mezi duší a vnějším světem na druhé straně vede nás již k pojmu krásy, jak jej sv. Tomáš a po něm scholastická filosofie vytýká.

V. Principy sv. Tomáše o kráse.

Učitel andělský praví o kráse: *Pulchra dicuntur, quae visa placent*,²⁾ krásným jest, co byvši poznáno, se líbí.

Definice tato vyjadřuje na prvním místě jen účín či dojem krásy na pozorovatele, tedy její moment subjektivní. Nebude zajisté nikoho, komu by předmět, ježž pokládá za krásný — ať již správně či nesprávně, na tom nezáleží — nepůsobil záliby a rozkoše. Krása, která by se nelíbila, nedá se právě tak mysliti, jako pravda, která by se nelíbila, nedá se právě tak mysliti, jako pravda, která by se nedala mysliti. Může se sice státi, že předmět, jenž jest skutečně krásný, někomu se přece nelíbí, že mu nepůsobí žádné rozkoše, jako na příklad

¹⁾ Sv. Tom. I. qu. 3. art. 8. in corp.; C. gent. lib. 1. cap. 22. ad. fin.; I. qu. 8. art. 1. in corp.; qu. 44. art. 1. in corp.; qu. 61. art. 1. in corp.; qu. 75. art. 5. ad 1.; qu. 79. art. 4. in corp.; De Malo qu. 3. art. 2. in corp.; C. gent. lib. 1. cap. 32. n. 5.; cap. 38., 39. n. 3. etc.

²⁾ Qu. 5. art. 4. ad 1.; srv. I.—II. qu. 27. art. 1. ad 3.; II.—II. qu. 145. art. 2. ad 1.; In lib. I. Sent. dist. 31. qu. 2. ad 4.; De verit. qu. 22. art. 1. ad 12.

ve století minulém a na počátku století tohoto nelíbily se nejkrásnější a nejvelebnější dómy gothicke; ale také naopak mohou se i holé karikatury mnohému líbiti, jako na př. pozorujeme u venkovanů, kterým se často líbí obrazy svatých, které jsou hotovou potupou všeho skutečného umění. Tolik však jest dle denní zkušenosti jisto, že člověk každý, ať vzdělaný ať nevzdělaný, pokládá za krásný jen předmět ten, který se mu líbí, který při pohledu na něj vzbuzuje v něm milý pocit, vzbuzuje v něm slastnou rozkoš.

Rozkoš však z krásných předmětů jen tenkrát v nás vyniká, když krásu jejich poznáváme. Pravíť sv. Tomáš: „Pulchra dicuntur, quae visa placent.“ Praví-li: „quae visa placent“, nechce tím říci, že jen onen předmět vzbuzuje v nás zálibu, který zrakem postřehujeme, na který zrakem nazíráme. Kdybychom pojem nazírání na krásný předmět brali jen ve vlastním a slovném smyslu, byla by na příklad hudba, na niž zrakem nazírat nemůžeme, z říše krásy vyloučena. Proto nazírání neznamena zde nazírání okem tělesným, nýbrž vyjadřuje nazírání okem duchovým — duchové nazírání. Z čehož plyne, že krása není smyslnou vlastností věcí, a že nemůže proto také pouhými smysly býti poznána. Smysly můžeme sice jednotlivé krásné předměty pozorovati, ale společná vlastnost, pro kterou předměty nazýváme krásnými, jest vlastností nadsmyslnou předmětů krásných a může býti toliko předmětem poznání rozumového, duchového.

Každý jednotlivý smysl vztahuje se jen k předmětenstvu, které jest jeho povaze přiměřeno. Tak potřebuje oko barvy, sluch zvuků atd. Mohutnost však, která poznává krásu jakožto společnou vlastnost všech předmětů krásných, ať již pod kterýkoliv smysl spadají, musí býti nad smysly povýšena, musí býti rozumová. Proto jest poznání krásy jen u člověka, nikoliv však zvířeti přístupno. Jen člověk jsa bytostí rozumnou, jest schopen krásu poznati a v ní se kochati. Zvíře nezná krásy, jemu se líbí jen to, co jeho pudu k potravě a nápoji a pudu pohlavnímu jest přiměřeno, a to výhradně jen pro smyslnou příjemnost v oné přiměřenosti obsaženou, nikoliv však pro krásu, pro niž nemá naprosto žádného smyslu. Jeví-li však nicméně některá zvířata, jako na př. psi a sloni, nad hudbou jakousi zálibu, z toho jen plyne, že i jejich sluchu jest harmonie zvuků jistou měrou přiměřena, ale krásy hudební ani nepoznávají ani nepocítují.

Má-li tedy nadsmyslná vlastnost krásy vzbuzovati v nás pocit libosti a rozkoše, musí býti námi prvé poznána. Jak krásu poznáváme, tak se nám líbí. A v této okolnosti jest hledati také příčiny, proč

některý předmět se jednomu líbí, na druhého však nečiní žádného dojmu. Zaveďme obyčejného venkovana do drážďanské galerie a ukažme mu tu Sixtinskou Madonnu a některé Madonny novějších mistrů, nevím, zdali si Madonny Sixtinské zvláště nějak povšimne. Poznání krásy a záliba z tohoto poznání plynoucí závisí namnoze na stupni vzdělanosti a na způsobu, jakým jest vytríben a zušlechtěn vkus toho, jenž na krásu nazírá. Tak se stává, že Číňanu se líbí oko tvaru mandlového a polohy šikmé, mouřenínu rty hodně ohrnuté a skráně vysedlé. Poněvadž se vkus mění, mění se namnoze i názory o kráse. V této příčině je klassickým svědkem obzvláště naše slabé pokolení. Není snad bizarnosti, které by byly naše dámy v modě svého šatstva již nepokládaly za vrchol krásy a vnady. Co dnes všeobecně se líbí, snad již zítra bude směšným; co je dnes krásným, zítra bude nehezkým a nevkusným. Tento subjektivní způsob nazírání na krásu podléhá tedy stálé změně.

Z toho však neplyne, že i to, co činí předmět krásným, tedy vnitřní povaha a bytnost krásy čili krása sama, jest jen něčím subjektivním, něčím, co výhradně a výlučně jen na libovůli lidské závisí. Kdyby byla krása něčím číře subjektivním, pak by naprosto nebylo žádného objektivního měřítka, jímž by se vnitřní povaha krásy dala určití a odlišití ode všeho, co skutečně se kráse protiví, co jest ošklivo a ohyzdno. Pak by bylo vlastně tolik různých krás, kolik jest lidí, poněvadž, jak zkušenost svědčí, nejsou dva lidé, kterým by se vždy všechny věci stejně líbily, pokud se týče, nelíbily. V tomto případě by měla na př. nejkrásnější díla řeckého umění, na př. sochy božského Feidie a na výsost oškliví bůžkové pohanských mouřenínských kmenů ve střední a jižní Africe, úplně stejnou krásu. Nebo jako subjektivně socha Pallady na akropoli athénské Řeky svou krásou v pravdě okouzlovala, podobně i pohanští bůžkové ze dřeva hrubě beze všeho vkusu vyřezaní a červenou hlinkou prostě natřeni zdají se subjektivně mouřenínům býti krásnými, že nad ně nic vkusnějšího a vнадnějšího si nedovedou ani představití.

Proto jest zhola nezbytno, že krása mimo moment subjektivní musí mítí též moment objektivní, jenž již nezávisí na subjektivním nazírání a pojímání krásných předmětů, nýbrž v těchto předmětech samých, ve vnitřní jejich jestotě a bytnosti jest obsažen. A v čem záleží tento moment objektivní krásy, v čem záleží to, co činí předmět krásným a co ho liší ode všeho, co jest ošklivo?

Vnitřní a objektivní důvod, proč se člověku něco líbí a rozkoší jej naplňuje, kladou křesťanští esthetikové na základě esthetických

principů sv. Tomáše do vnitřní dokonalosti předmětu, zálibu v nás vzbuzujícího. Má-li předmět býti krásným a nám rozkoš působiti, musí míti normalním způsobem vše to, co podle své idey, podle svého v božském rozumu obsaženém vzoru míti má. Zajisté nebude nikdo zmrzačeného člověka aneb zakrsalý strom nazývati krásným. Čím větší jest dokonalost, se kterou se předmět našemu poznání představuje, tím více se nám líbí. Když rostlinka svou lodyhou počíná teprv nad zemi se povznášeti, můžeme se sice těšiti, že se semeno ujalo a slibuje v krásnou květinu se vyvinouti, ale předmětem esthetické krásy nám zajisté ještě není. Teprv tenkrát vzbuzuje v nás pocit rozkoše, když se úplně vyvinula a stonek a listí a květ ze sebe vydala. Táže-li se nás někdo, proč se nám něco líbí, tu poukazujeme vždy k jeho přednostem a dokonalostem. Naproti tomu nelíbí se nám předmět, když nemá oněch dokonalostí a předností, které podle své idey má míti. Tak na př. nelíbí se socha člověka, nešetřil-li v ní sochař měřítek lidského těla, má-li na př. život proti dolejšími okončinám příliš dlouhý aneb zase příliš krátký. Nemá-li tedy předmět dokonalosti, které od něho podle jeho idey aneb podle jeho účelu očekáváme, pak mu schází to, co jej činí krásným, a nemůže nám již nazírání na něj rozkoš působiti. Z toho plyne, že krásným jest jen to, co jest dokonalým, a že pojem krásy nutně s pojmem dokonalosti se pojí.

Než pojem krásy a dokonalosti přece se od sebe liší. Kdyby pojem krásy a dokonalosti splyval naprosto v jednu věc, pak by se nám dokonalý předmět jen tenkrát líbil, kdybychom také v jeho dokonalosti jak náleží poznali, čehož však tvrditi nelze. Neboť často se nám předmět líbí, ačkoliv jsme jeho předností a dokonalostí poznáním svým všestranně nevystihli. Zálibu nad ním cítíme ihned, jakmile jsme jej postřehli. Jakmile popatřím na růži se rozvíjející, ihned se mi líbí, ačkoliv při tom nejsem si jasně vědom, zdali skutečně svému ideálnímu vzoru jest přiměřena, čili zdali typ růže v sobě, jak náleží, obráží a představuje. A tak se má i s jinými předměty, které se mi líbí. Mimo to může býti předmět tak dokonalý, jak dokonalý vůbec býti může, a přece nebude ho nikdo krásným nazývati. Patříme-li na příklad na nějaký umělý stroj, jenž způsobem nade vše pomysleni důmyslným nějakou práci koná, budeme se snad podívatí jeho duchaplné technice, ale krásy mu nebudeme přece připisovati.

Nieméně krása s dokonalostí tak těsně souvisí, že jen to může býti krásným, co jest dokonalým. Avšak z toho neplyne, že také vše, co jest dokonalým, jest krásným. Pojem dokonalosti jest širší, než pojem

krásky, a proto se nesmí tyto dva pojmy zcela stožňovati a zaměňovati. Důvod krásy (*ratio pulchritudinis*) musí se lišiti od důvodu dokonalosti (a *ratione perfectionis*). Něčím jiným jest předmět krásným a něčím jiným jest dokonalým. Dokonalost jest momentem krásu podmiňujícím, krása jest momentem dokonalostí podmíněným.¹⁾

Abychom dokonalost nějaké věci mohli nazývati krásnou a mohli se v ní se zvláštní zálibou kochati, musí nám zářiti zvláštním jasem či leskem! Jen tenkrát dokonalost jest také krásná, když ze sebe zvláštní světlo vyzařuje a v tomto světle se našemu poznání představuje. Dokonalost není ještě jakožto dokonalost *eo ipso* krásná. Krásnou se teprv stává, když zvláštním jasem na naše poznávací mohutnosti působí. Tento jas může býti buď smyslný, aneb ideální, podle toho, běží-li o poznání smyslných aneb ideálních předmětů. Má-li předmět vše to, co podle své idey a podle svého určení má míti, jest dokonalým, září-li však z něho tato dokonalost zvláštním způsobem a působí-li na naše poznání libou rozkoší, nazývá se krásným. „*Ratio pulchritudinis*“ záleží tedy ve zvláštním lesku, který předmět dokonalý ze sebe vydává, kdežto „*ratio perfectionis*“ jest obsažena v úměrnosti věci k její ideji a k jejímu účelu, ku kterému jest určena. Proto se může také o kráse v objektivním smyslu říci, že jest „*splendor perfectionis*“. Kdo na př. zavítal do Říma a vstoupil ponejprv ve chrám sv. Pavla, zajisté nepřemýšlel o jeho dokonalosti vnitřního zařízení, ani o moudrosti jeho určení, nýbrž zadíval se jen do jeho smyslného jevu a kochal se ve velebné kráse, která po tomto velechrámu jest rozlita. Poněvadž však krása jest nadsmyslnou vlastností věci, proto může ve vnějším jevu věci „*ratio pulchritudinis*“ jen potud záležeti, pokud v tomto jevu vnitřní její dokonalost zvláštním leskem na venek probleskuje a našemu poznání se představuje. Poněvadž tento lesk projevuje nadsmyslnou vlastnost věci, její totiž vnitřní dokonalost, jest sám něčím nadsmyslným, ideálním, duchovým a může jen rozumem býti poznán a pochopen, právě jako vnitřní dokonalost věci. A tato vnitřní dokonalost věci zvláštním leskem na venek se jeví, toť právě objektivní moment v pojmu krásy obsažený.²⁾

Takto jest při kráse rozeznávati tři momenty: dokonalost věci, její lesk a poznání dokonalosti tímto leskem na venek se jeví. Prvé dva momenty jsou objektivní, třetí jest subjektivní.

¹⁾ I. qu. 5. art. 4. ad 1.

²⁾ »Stimmen aus Maria-Laach«. Ročník 1888, sešit 3. Článek: »Zur christlichen Aesthetik«.

Objektivní stránku krásy vyjadřuje sv. Tomáš, praví-li ve své theologické Summě: „Ad pulchritudinem tria requiruntur: Primo quidem integritas sive perfectio; quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt; et debita proportio sive consonantia; et iterum claritas: unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur.“¹⁾

Z tohoto výroku jest patrné, že podle sv. Tomáše povaha krásy záleží na prvním místě v dokonalosti věci. Co není celistvé, neporušené, dokonalé (integrum et perfectum), co nemá, co podle své idey má míti, aby dosáhlo účelu, k němuž jest určeno, nemůže se krásným nazývati. Schází-li věci vlastnost, bez které neobráží v sobě úplně a zcela své idey v rozumu božském obsažené, nemůže se nám líbiti, nemůže býti krásná. Člověk jednooký, jednoruký atd. nerepresentuje v sobě svého ideálního vzoru, jak jej Bůh od věčnosti myslil. Dokonalost jest takto podle sv. Tomáše první a nejhlavnější podmínkou krásy.

Mimo to musí podle Učitele Andělského jednotlivé části, ze kterých krásný předmět v jeden celek se pojí, státi k sobě v poměru úplné proposice či úměrnosti. Proto žádá sv. Tomáš k pojmu krásy na druhém místě úměrnosti a souladu (proportionem et consonantiam). Tato vlastnost krásy plyne již z dokonalosti věci. Je-li nějaká věc v sobě uvnitř dokonalá, musí nutně všechny její části býti k sobě úměrné. Kde této úměrnosti není, není také žádná dokonalost. A proto jest tato úměrnost částí jen nutnou konsekvencí z dokonalosti věci plynoucí.

Konečně na třetím místě žádá svatý Tomáš pro krásu jasnu a lesku. Kdyby krásný předmět jasně nejevili vnitřní dokonalosti a vnějšího harmonického souladu svých částí, pak bychom jeho předností nepoznávali a nemohli v nich cítiti žádné záliby.²⁾ Tento lesk umožňuje pozorovateli snadné a jasné poznání krásy, a vzbuzuje v něm pocit esthetické záliby. Při kráse viditelných věcí jest tento lesk účinem barev, t. j. harmonického rozdělení světla a stínu; při hudbě plyne ze síly tonův a jejich rytmu, v oboru pravdy ideální z jasné a snadné poznatelnosti její atd.

Je-li nějaký předmět opatřen těmito třemi vlastnostmi: dokonalostí, proporcí a leskem, jest objektivně krásný, beze všeho vzhledu k tomu, zdali jeho krásu skutečně poznáváme či nepoznáváme. Má-li však předmět v sobě krásný býti také krásným pro nás a

¹⁾ Qu. 39. art. 8. in corp.; II.—II. qu. 145. art. 2. in corp.; qu. 180. art. 2, ad. 3.

²⁾ O těchto třech požadavcích krásy podle sv. Tomáše pojednali jsme obšírněji ve své »Kosmologii« v článku: »Nadúčelnost v přírodě« str. 1046. sldd.

vzbuzovati v duši naší pocit záliby a rozkoše, pak ho ovšem musíme v jeho dokonalosti, úměrnosti a jasnosti pozorovati. Bez poznání zůstává nám sebe krásnější předmět úplně lhostejným. Čím důkladněji a všestranněji poznáním svým vnikáme do jeho předností, tím větší rozkoš pocítujeme z jeho krásy. Jest tedy zcela patrné, že při každé esthetické zálibě nad předmětem krásným musí se k momentu objektivnímu družiti moment subjektivní. Obojí jest stejně nutný a důležitý. Podle nauky scholastické neklademe teprv svým poznáním krásy do předmětů, nýbrž tuto krásu již v nich předpokládáme jakožto jejich objektivní vlastnost, která jim náleží beze všeho rozdílu, zdali ji poznáváme či nepoznáváme.

Krása neróní se takto z naší duše a nevytlévá se odtud na vnější předmětenstvo, nýbrž jest v předmětenstvu samém již před naším poznáním. Kdyby na př. krásy nebetyčných, věčným sněhem pokrytých hor světa alpského nikdo dosud ještě neviděl a nikdo se v ní nekochal, přece by byly krásny. Tento objektivní ráz má krása společný s pravdou, dobrem a dokonalostí věcí. Každá věc jest v sobě pravdivá, dobrá a dokonalá. Když ji v této pravdě, dobrotě a dokonalosti poznáváme, nikdy tímto poznáním nevkládáme do ní této její pravdy i dobroty a dokonalosti, nýbrž pouze to, co věc sama, beze všeho vzhledu k našemu poznání, zcela objektivně v sobě má, subjektivně v sebe pojímáme a sobě osvojujeme. Podobně se má i s krásou. Tuto pravdu zde zvláště vytykáme, poněvadž v ní na prvním místě záleží, jak později uslyšíme, rozdíl mezi naukou scholastickou a mezi teorií Kantovou.

Z této nauky sv. Tomáše dovozují křesťanští esthetikové všechny ostatní vlastnosti krásy.

Krása jest „splendor veri“, jak již Platon a po něm sv. Augustin praví. Je-li krása, jak jsme viděli, „splendor perfectionis“, je také nutně „splendor veri“, leskem pravdy. Dokonalou jest věc, má-li vše, co míti má, aby svou ideu úplně v sobě oobrážela. Oobráží-li však v sobě svou ideu, je také pravdivá. Neboť pravda nějaké věci záleží právě v ideji v ní zobrazené a uskutečněné. Je-li tedy krása objektivně „splendor perfectionis“, je také „splendor veri“, a má-li býti také subjektivně krásou pro nás, musíme lesk její pravdy jasně poznati a v něm se kochati.

Čím snáze a čím jasněji pronikáme ze smyslného jevu věci k poznání pravdy či ideje v tomto jevu se skrývající, tím větší zálibu a rozkoš v ní nalézáme, tím krásnější se nám věc jeví. A proto můžeme též o kráse říci: Pulchrum est representatio ideae

per sensibilem formam. Krása je zobrazením ideje ve smyslné formě. Je-li hmotný tvar předmětu úplně přiměřen ideji v něm se odrážející, je předmět tento krásný. Aby však předmět byl skutečně krásný, musí idea lepším smyslným tvarem zobrazená býti v sobě pravdivá. Jen takto je pravda, co praví Platon a po něm sv. Augustin, že je krása „splendor veri“. Ani jeden moment ani druhý sám o sobě nedostačuje. Sebe vznešenější myšlenka, není-li zevně přiměřeně provedena, nemůže v nás pocitu záliby vzbuzovati, jakož i nejdokonalejší forma, nezáří-li z ní myšlenka pravdivá, není rovněž krásná. Co v jakékoli příčině odporuje pravdám náboženským, ethickým, psychologickým a historickým, nemůže býti krásným.

Přirozenost naše je svou bytností určena k náboženství a mravnosti. „Bůh lidi stvořil“, praví katechismus slovy sice prostými, která však hluboký význam filosofický v sobě halí, „aby ho poznávali, ctili, milovali, jemu se klaněli, jeho poslouchali a spaseni byli.“ Z toho plyne, že lidský život nejvyšším svým chlumm musí se povznášeti k náboženství a mravnosti. Nejvelebnější projev lidského života, toť náboženství a mravnost. Proto nemůže žádný člověk míti záliby své přirozenosti důstojné v zobrazení byt sebe dokonalejším a umělejším nějaké ideje, která se přiči náboženství a mravnosti. Kdykoli nějaké dílo, buďsi básní, obrazem neb sochou, životu nábožensko-mravnímu, tomuto nejvyššímu vrcholu a nejvelebnějšímu výkvětu vši lidskosti, odporuje, krásným již není a nazývati se nemůže, a proto místo esthetické záliby každého, kdo v sobě ještě nepotlačil všeho citu náboženského a mravního, naplňuje jen ošklivostí a opovržením. (P. d.)

